

tapasztalata a beszéd egészét megalapozó és megformáló médiumként kerül bemutatásra. Ennek kapcsán a szerző elemzi a hallgatva hallás, az oda-hallgatás, az értő hallgatás, az egymást hallgatást és egymásra hallgatás jelenségeit is.

A kimondhatatlan alakzatai c. tanulmány fő kérdése: mi a viszony a kimondott, a kimondatlan és a kimondhatatlan között? Hogyan juthatunk el a kimondhatatlan autentikus problémájához? Hogyan lehet behatárolni a kimondhatatlan hermeneutikai problémáját? Hogyan segíthet ebben a vonatkozásban a látható és láthatatlan viszonyához való fenomenológiai és hermeneutikai közeledés? A tanulmány nemcsak címében, tartalmában, hanem struktúrájában (számozott főgondolatok és azokhoz kapcsolódó számozott altételek) is emlékeztet/utal Wittgenstein *Tractatus*ára.

A nyelv csendje c. tanulmány zárja a kötetet. A filozófiai vizsgálódások hagyományosan a hang és a hangzás felől gondolják el a nyelvet és a nyelvi megnyilatkozásokat. A fenomenológiai és hermeneutikai megközelítés viszont kiemeli azt, hogy a hallhatóság nem jelent kontinuos hangzást, hanem inkább a nyelvi csend és a hangzás folyamatos egybefonódása jellemzi: „A megszólalás hangzása artikulálja a gondolkodásnak a szót átható csendjét, és a gondolkodás csendje belülről formálja meg a hangzást mint megszólalást és mondást.” (256.) A szó így nemcsak hallható, hanem érthető is lesz, a nyelv (és csendje) teremtő erejének köszönhetően.

Veress Károly vizsgálódásainak a középpontjában végső soron – Merleau-Ponty és Gadamer nyomán – az instrumentalista nyelvfelfogás bírálata áll. Az instrumentalisták a nyelv lényegét a kijelentés felől gondolják el, a létezőket a kijelentések tárgyaként fogják fel. Nyelvszemléletük próbálja kiiktatni a kijelentésekből a spekulativitást, a többletmondás és másképpmondás lehetőségeit. A kijelentés értelmét tisztán a kijelentettre redukálják. Holott a spekulativitás teljes kiiktatása az élő nyelvhasználatból nem sikerülhet. Mindannyian tapasztalhatjuk, hogy amikor szándékosan teszünk „kijelentéseket”, mennyire nem azt mondjuk, amit mondani akarunk. Hiszen a nyelv sokkal inkább lét, mintsem eszköz: nem valami szilárd adottság leképezése, hanem szóhoz jutás, melyben egy értelemegész szólal meg. A nyelv nem kívülről írja le a tapasztalatot, hanem belsőleg: az értelmezés és a gondolkodás, a szó és a dolog belső egységként szervezi meg azt. A megszólalás nem leképezi, hanem kimondja s ezzel együtt megteremti az értelemösszefüggést. A valós nyelvi történet a hermeneutikai tapasztalat mélységdimenziójában bontakozik ki, abban a folyamatban, ahogyan valami megtalálja a szót a megszólaláshoz, és ahogyan az így megszólaló szó eléri azt, akit meg tud szólítani.

A kötet egészen következetesen végighaladó vizsgálódás gondolatmenetének és érvrendszerének a lényegét talán eképpen fejezhetjük ki a legtalálóbban: a nyelv a lét képe, nem pedig a leképeződése.

Kerekes Erzsébet

Történet – a tudománytól a fikcióig

Bucur Tünde Csilla: Szövegtestek párbeszéde. Závada Pál regényei és szociográfiája. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kvár 2016. 243 old.

„Hogyan számíthat [...] egy olyan élmény, amely nem lépi át az életvilágbeli események körét, történelmi tapasztalatnak?” – kérdi Tengelyi László az egyéni sors és a történelmi tapasztalat

kapcsolatát firtatva (*Tapasztalat és kifejezés*, 284–285.). Az irodalmi szövegek szereplőinek történelmi tapasztalata a fikció dimenziójában mutatja fel a történelem egy szeletét, azt a szeletet,

amelyet a szóban forgó személy megtapasztalt, élettapasztalat formájában magáévá tehetett. Bucur Tünde Csilla kötete, az Egyetemi Műhely Kiadó Doktori dolgozatok sorozatában megjelent tanulmánya részletesen, interdiszciplináris eszközökhöz nyúlva elemzi Závada Pál írói útját a tudományos igényű szociográfiától a szépirodalmi fikcióig, rámutatva a műfajhatárok átlépésének lényegi vonásaira.

A kötet lineárisan tekinti át a Závada által írt műveket, megállapítva, hogy világosan kirajzolódik a narratíva egyre fokozottabb fikcionalizálása. A műfaji határok átléphetők – állapítja meg Bucur Tünde Csilla – sőt, úgy tűnik, Závada esetében ez szükségszerűnek is mutatkozik. A dokumentált, domkumentumértékűnek szánt, tudományos módszerek használatával elkészült első könyv után a fikcionalizált, regény formában megjelent újabbak kitöltik azokat a hiátusokat, amelyekkel a dokumentálás igénye nem tudott mit kezdeni. Később, a történetek színrevitelével, újabb dimenzióval gazdagodik a történetmondás. A szerző tehát egységes irányvonalú fejlődést mutat ki, amelynek egyik pontja az adatokon alapuló rögzítés, a másik pedig a fikció bemutatása lenne. Eszerint az elgondolás szerint a závadai életművet egy ilyen egyenes irányú és szükségszerű pályát befutó mozgásként kell elképzelnünk. A dolgozat szerzőjének következtetése szerint a mikrotörténetek fikcionalizált színrevitele hitelesebben mutatja be a történelmet, mint a tudományos, adatelemző módszerekkel operáló tudomány.

Az elemzés kimutatja, hogy Závada gesztusa tulajdonképpen lázadás is, nemcsak a fennálló politikai hatalommal szemben (az első könyvek az államszocializmus idején születtek), hanem a 19. századi iskolához képest is, amelyik a mindentudó narrátor technikáján alapult. Amit elér: a narratíva újdonsága, amelyik a posztmodern történelmi regény és a történelem narratív elméletének kölcsönös hatásából született. Bucur Tünde Csilla kiemeli, hogy nem a „valóság” konstruálódik, hanem történetek, és ezek mentén lép tovább

Závada a *Jadviga párnájában* és a *Milotában*. Összefügg ez a reflektált írásmóddal, Bucur megfogalmazásában: „Reflektált írási technikájára, és sosem helyezi magát a mindentudó narrátor szerepébe. Amikor már hinne neki az olvasó, akkor figyelmeztet, hogy ez csak egy történet, ki tudja, mi igaz belőle, mi nem.” (87.)

Závada munkamódszere – állapítja meg a szerző – megfelel a korszerű írástechnikának: történetírásból és fikcióból egyaránt építkezik mozaikszerűen rakva össze a műveket. A múltból való beszédet strukturaként kezeli, ezzel magyarázható folyamatos közeledése a fikcióhoz. A felül- és újraírás, a mikrotörténeti perspektíva fokozatosan felszámolja az objektív történetírás lehetőségét. Ebben a diskurzusban jön létre Závada Pál saját nyelve, ebben az erőterben keresi a sajátos színvonalú hangját. Úgy tűnik, a Bucur Tünde Csilla által megrajzolt folyamatban a csúcspont az ablakstruktúra, tudniillik az a rendszer, amelyben egy kerettörténetből nyílnak a múlt, illetve a jövőre az ablakok. Így mintegy jelenvalóvá válik a történet egésze, kirajzolódhat a szereplők közötti kapcsolati háló szerkezete.

A műfajhatárok feloldása a závadai életmű eddigi talán legfontosabb hozadéka, noha mégsem egyszerűen a fikció fokozatos mennyiségi térnyeréséről van szó, hanem a kétfajta dolog közötti dialógusról, amely tulajdonképpen több mint narráció: szövegtetek párbeszéde. Bucur kijelenti egy helyen erről: „Závada írásaiban szövegtetek párbeszéde képezi a múltból való beszédet”. (219.) A könyv szerzőjének sikerül kimutatnia, hogy a fikció nem idegen a dokumentálódástól, ez talán az egyik legnagyobb érdeme, ugyanakkor azt is kiemeli Závada Pál életművének egyfajta tanulságaként, hogy különböző regiszterek szövegei termékeny párbeszédbe hozhatóak, és úgy látszik, hogy igazából nem is lehetséges sem a fikció, sem a dokumentum csak önmagában, mindenképp egy kombinációból születhet hiteles eredmény.

Száva Csanád